

استقلال

هر ایرانی یک سیخوکار

آلای خیریه

فصلنامه اختصاصی مطالعات و مدیریت امرخیر
و ایستاده به بنیاد خیریه راهبری آلاء
شماره نخست / تابستان ۱۳۹۷ / ۱۴۴ صفحه / ۲۰۰۰ نسخه

صاحب امتیاز: محمد صالح طیب‌نیا
مدیر مسئول و سردبیر: علی ملانوری
جانشین سردبیر: سید حسین سیدی
مدیر اجرایی: پریسا علی‌ویردی
طراح گرافیک: صادق جمالی
طراح نام‌واره: حامد مغفوری

همکاران این شماره (به ترتیب حروف الفبا):
سارا آقابابا، ایمان ابراهیمی، ساجده ابراهیمی،
امید اخوی، علیرضا اکرامیان، تهمینه بازگیر،
زهرا بازگیر، صدیقه خدا بنده، فرید رضا زاده،
لیلا عیاری، حسن قاسمی، محمدصادق قراچورلو،
شیرین گرمارودی، میلاد مرادی، سهیلا ملکی،
نعمت‌الله موسی‌پور، مریم نادری، احمدیوسفی

تهران، ابتدای بزرگراه جلال آل احمد، بعد از پل نصر
(گیشا)، شماره ۱۳۹ / تماس با ما: ۰۲۱۸۶۱۰۵۳۳۶

برای اشتراك فصلنامه به سایت بنیاد خیریه راهبری
[ala.org.ir] / سامانه خیرماندگار مراجعه فرمایید

پروژه مفهومی آموزش
ترکیب‌های درسی
مطالعات اجتماعی
دوره ابتدایی

۳	سرمقاله / آموزش نیکوکاری و عملِ خیرِی
۹	● پرونده / آموزش نیکوکاری
۹۳	قوانین مالیات مربوط به مؤسسات خیریه
۹۸	صلیب سپید / آشنایی با قوانین و مسائل حقوقی مؤسسه‌های خیریه در سوئیس
۱۰۶	پژوهش‌های امر خیر در حوزه سلامت
۱۱۴	توانایی مشارکت به‌عنوان داوطلب / گفت‌وگو با اولی اسما لود
۱۱۷	بخش زیادی از کار بستگی به مدیر بخش داوطلبان دارد / گفت‌وگو با کری مارلند
۱۲۰	توسعه مهارت‌های دانشجویان برای مؤسسات خیریه
۱۲۶	معرفی کتاب / سفیرانِ مهربانی، عطاپهلوان، مدیریت داوطلبان در فعالیت‌های بشردوستانه
۱۳۲	سمن‌ها؛ پایگاهی برای مهارت‌افزایی جوانان / گفت‌وگو با فریبا اقدامی
۱۳۸	دومین همایش ملی خیرماندگار؛ مطالعه و ارزیابی امور خیر در ایران
۱۰	● چیستی، چرایی و چگونگی آموزش نیکوکاری (تجارب ملی و بین‌المللی)
۱۹	● مدل تربیت اسلامی نیکوکاری
۲۸	● شمعی باشیم در تاریکی
	● گفت‌وگو با حجت‌الاسلام اسماعیل آذری نژاد: طلبه‌ای که برای کودکان محروم، قصه می‌خواند
۳۶	● نیکوکاری بخش روزمره زندگی ماست
	● گفت‌وگو با منصوره مصطفی‌زاده: دبیر تحریریه مجله همشهری بچه‌ها
۴۴	● آموزش نیکوکاری در آمریکا
۵۵	● تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی پایه اول تا سوم براساس اهداف آموزشی در حوزه خیر و نیکوکاری
۶۳	● بررسی مفهوم امور خیر در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی
۷۲	● ناامید نشدن دشوار است
	● گفت‌وگو با آمنه لاجوردی: معلم داوطلب در منطقه محروم سریشه استان بیرجند
۸۰	● دانش احسان / گفت‌وگو با حبیب حاجیلویی: معلم راهنمای دبیرستان دانش
۸۴	● استثنائی میان قاعده‌ها / گزارشی از مؤسسه خیریه موعود ایرانیان
۹۰	● معرفی کتاب با محور آموزش نیکوکاری

آموزش و نیکوکاری و عمل خیر

نعمت الله موسی پور
عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان

به نام آنکه فرصت داد ما را

تعاملات چهارگانه شخص با خود، خلق، خلقت و خداوند پوششی مناسب برای گستره تعامل انسانی در هستی هستند. در این تعاملات، انگیزه‌های متعددی ممکن است موجب عمل شخص باشد که سبب نتیجه‌ای مثبت یا منفی شود. آنچه در همه انواع تعامل به عنوان معیار اصلی برای نشان دادن تعامل مثبت است، رعایت اصل «پرهیز از منفعت جویی شخصی» است. یعنی وقتی شاهد «عمل ارزشمند و اخلاقی» هستیم که تحت این اصل انجام شده باشد. این موضوع در ارتباط با خداوند با بیان بسیار لطیف امام علی (ع) قابل درک است که فرمود:

إلهی! ما عَبْدُكَ خَوْفاً مِنْ نَارِكَ وَ لَا ظَمَعاً فِي جَنَّتِكَ، بَلْ وَجَدْتُكَ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ فَعَبَدْتُكَ. خدایا! تو را پرستش نکردم به طمع بهشت و نه از ترس جهنم؛ بلکه تو را چون شایسته نیایش و پرستش دیدم پرستش کردم.

همین منطق در ارتباط با خلقت، خلق و حتی خود امکان‌پی‌گیری دارد. وقتی با چنین منطقی به ایجاد تعاملات چهارگانه وارد می‌شویم، به حوزه‌ای از فعالیت‌های بشری نظر کرده‌ایم که آن را «نیکوکاری» یا «خیر» نامیده‌اند. نیکوکاری، عملی انسانی است که ارزش آن به دستاوردهای بعدی آن نیست؛ بلکه به ارزش ذاتی خود عمل است.

امر خیر، ماهیتا دارای زیبایی است. عملی ارزشمند است. کاری خداپسندانه و خلق‌پسند است. این عمل انسانی، عملی فراتراز میل یا منفعت خود است. شخصی که به آن روی می‌آورد، از خود گذشته است و به دیگری توجه دارد. در عمل خیر، شاهد تقدم دیگری بر خویش هستیم. این عمل ارزشمند اجتماعی، آرمانی است که بسیاری به آن دل بسته‌اند که هرگاه چنین فرصتی برایشان حاصل شود، شکر خدای بجای می‌آورند. ایرانیان در طول تاریخ حیات اجتماعی خود همواره به عمل خیر پرداخته‌اند. نیکوکاری نه یک سفارش که یک ویژگی در فرهنگ ایرانیان بوده و هست. می‌توان باور به خیر را، اصلی‌ترین باور در میان باورهای فرهنگی مردم ایران و عنصری از عناصر هویتی آنان معرفی کرد. چرا چنین است؟

بررسی و تحلیل تاریخی نشان می‌دهد که چنین باوری در ایران امروز با تمام سابقه تاریخی آن، به طور جدی و گسترده با آموزه‌های دینی اسلام آمیخته است. همه مسلمانان باور دارند که فقط با توسل به قرآن می‌توانند هدایت شوند و خیر به

عنوان عملی انسانی، یکی از پایه‌های سه‌گانه «تقوا» محسوب می‌شود که جزیه آن شخص از «هدایت قرآن» بهره نمی‌برد. ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ؛ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (سوره بقره؛ آیات ۲ و ۳). انفاق از آنچه رزق شده، لازمه تقوی است؛ همان تقوایی که زمینه هدایت را فراهم می‌کند. انفاق در عرف عمومی معادل نیکوکاری است. بدین معنا که از «رزق» باید انفاق کرد. پس برای دینداران «هستی انفاق» یک حکم الهی است و در آن تردیدی نیست؛ اما مسأله اساسی «چگونگی انفاق» است. این محل اصلی بحث و اختلاف نظر است، هم در موضوع آن و هم در روش آن.

در تشریح این اختلاف نظر بر سر «روش» نیکوکاری، محل اصلی تفاوت آراء «مفهوم نیکوکاری» است. این که نیکوکاری را با چه تعریفی در نظر بگیریم، مربوط به منظری است که به آن نگاه می‌کنیم. مناظر نگاه به خیر را می‌توان در دو شکل کلی معرفی کرد: معنای محدود یا «مضیق» و معنای وسیع یا «موسع». این که رزق را به معنای «مضیق» بکار گیریم یا «موسع» منجر به دو رویکرد اساسی در عرصه عمل نیکوکارانه می‌شود. رویکرد اول، معنایی از رزق را دنبال می‌کند که معادل «مال» است. مال به همه دارایی مادی شخص اطلاق می‌شود. این رویکرد با این معنای از رزق، شخص را به «پرداخت» دعوت می‌کند و آن هم پرداخت بدون توقع دریافت مقابل. رویکرد دوم، معنایی از رزق را مبنای کار قرار می‌دهد که معادل «موجودیت» شخص است. موجودیت شخص به همه وجود او اطلاق می‌شود. این رویکرد با این معنای از رزق، شخص را به «خدمت» دعوت می‌کند و آن هم خدمتی به خود، به خلق، به خلقت و به خدا، با

تمام وجود و امری همواره و همه‌جا ممکن. این معنای نیکوکاری، آن را عملی همه‌موضوعی، همه‌مکانی و همه‌زمانی معرفی می‌کند که البته همگانی خواهد بود. به همین ترتیب در رویکرد اول، گستره نیکوکاری به «دیگری» محدود است؛ در حالی که در رویکرد دوم، گستره نیکوکاری علاوه بر خلق، خود، خلقت و خالق را هم در بر دارد.

ممکن است سؤال شود که چنین عمل ارزشمندی، آیا امر نهاده در فطرت آدمیان است یا امری است اکتسابی از محیط اجتماعی و با تربیت انسان‌ها در پیوند

این که رزق را به معنای «مضیق» بکار گیریم یا «موسع» منجر به دو رویکرد اساسی در عرصه عمل نیکوکارانه می‌شود. رویکرد اول، معنایی از رزق را دنبال می‌کند که معادل «مال» است. رویکرد دوم، معنایی از رزق را که معادل «موجودیت» شخص است.

است؟ اگر نیکوکاری را امری «ذاتی» قلمداد کنیم، می‌توانیم چنین بیندازیم که همه آدمیان با آن آمیخته‌اند و هر کس که قادر است به آن می‌شتابد! این دری از درهای بهشت خداوند است که شخص می‌تواند آن را به دست خود بگشاید و کلید آن در وجودش به امانت است. پس چه حاجت به آموزش؟ در این نوع نگاه، عمل نیکوکارانه به نیروی درونی برپاست. نیازی به برانگیختن و البته آگاهی از بیرون نیست. اما آیا تاریخ حیات بشر نشانه‌های کافی از چنین نهاده‌ای در نهاد بشر دارد؟ واقعیات تاریخی بیش از آن‌که آشکار کنند چنین طبیعتی در انسان‌ها وجود دارد، نشان می‌دهند که چنین موضوعی با آموزش و اکتساب آمیخته است. وقتی کسانی برای آن آموزش دیده‌اند، بدان عمل روی آورده‌اند و البته دیگران را از آن بهره‌مند ساخته‌اند. این آموزه برآمده از حیات تاریخی بشر، سبب می‌شود تا به یکی دیگر از وظایف نظام آموزشی عنایت شود: «آموزش نیکوکاری و خیرگی».

اقامه خیر همانند ده‌ها عمل دیگر انسانی نیازمند آموزش ابناء بشر است. نظام آموزشی یک کشور، به تدارک فرصت‌هایی اقدام می‌کند تا فرزندان آن جامعه در آن‌ها به تجربه بپردازند و برای عمل به آن‌ها آماده شوند. آیا در شرایط امروز جهان و ایران، می‌توان «نیکوکاری» را جزو موضوعات مهمی قلمداد کرد که نظام آموزشی باید برای آن‌ها فرصت تجربه فراهم کند؟ آیا در میان موضوعاتی که ارزش ورود به عرصه نظام آموزش رسمی را دارند، آن قدر موضوعات مهم یافت می‌شود که جایی برای نیکوکاری نباشد؟ اصولاً نیکوکاری جزو موضوعات مهم و ارزشمندی است که در میان موضوعات نظام آموزشی قرار می‌گیرد و در برنامه آموزشی بسیاری از کشورها قرار گرفته است و ایرانیان هم بدان عنایتی داشته‌اند. حال با این باور پرسش این است که در این موضوع، نظام آموزشی ایران از زمان شکل‌گیری آموزش نوین تاکنون، مخصوصاً در دوره حیات جمهوری اسلامی چه کرده است؟

در میان اسناد مهم نظام جمهوری اسلامی، سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ (مصوب ۱۳۸۲) دارای ارزش فراوان است. در این سند به موضوعاتی اشاره شده و شخص ایرانی مدنظر در افق این چشم‌انداز را دارای چنین ویژگی‌هایی دانسته است: «فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن».

در سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش (۱۳۹۲) به‌طور آشکار به معرفی موضوعاتی اقدام نشده است که بتوان به آن برای پیگیری آموزش نیکوکاری ارجاع داد. اما در «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۱) در ذیل «شایستگی‌های پایه» به وضوح از شایستگی‌های اخلاقی یاد شده و شخص دارای اخلاقِ مدنظر به این شرح معرفی شده است: «متعهد به ارزش‌های اخلاقی از جمله: صدق، صبر، احسان و رأفت، حسن خلق، حیا، شجاعت، خویشتن‌داری، قدرشناسی، رضا، عدالت، قناعت، نوع‌دوستی و تکریم والدین و معلم در شئون و مناسبات فردی و اجتماعی».

این زمینه‌های مطرح در اسناد کلان، نیازمند عنایت کارگزاران نظام آموزشی در سطح عملیاتی است. در سطح عملیاتی نظام آموزشی، سه گروه عمده دارای نقش منحصربه‌فرد هستند: مولفان کتاب‌های درسی، مدیران مدارس و معلمان. مولفان به تولید فرصت‌های رسمی و مستقیم مربوط به نیکوکاری اقدام می‌کنند، مدیران زمینه‌های لازم را برای اجرایی شدن فرصت‌های رسمی فراهم می‌آورند و معلمان هستند که فرصت‌های تدارک شده رسمی را با آموزش و عمل خود به شاگردان انتقال می‌دهند و عواطف و انگیزه عمل را در آنان تحریک می‌کنند.

این گروه اخیر، یعنی معلمان، بیش از همه گروه‌های دیگر دارای نقش اثرگذار در دل و جان شاگردان هستند. گرچه معلمان بزرگترین گروهی را تشکیل می‌دهند که به توسعه و تعالی نیکوکاری در جامعه مشغول‌اند و البته در این مسیر دارای توفیقات فراوانی بوده‌اند، اما لازم است مدیران و معلمان از حمایت‌های سازمانی و دانشی برخوردار شوند. گرچه تدارک حمایت‌های سازمانی از اختیارات وزارت آموزش و پرورش و تامین حمایت‌های دانشی از قابلیت‌های دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه است؛ اما نقش خیریه‌ها و جهت‌گیری آن‌ها در تعیین مصادیق نیکوکاری نیز درخور توجه است. آیا شاگردانی که در مدرسه‌ای خیرساز تحصیل می‌کنند نسبت به هم‌تایان خود که در مدرسه‌ای غیر آن مشغول به تحصیل هستند، از حیث فهم عمل نیکوکارانه با تجارب متفاوتی مواجه هستند و در عمل تفاوتی دارند؟ آیا زمان آن نیست که آموزش نیکوکاری هم در فهرست کارهای خیر قرار گیرد و نیکوکاران عزیز به آن نیز به دیده لطف نظر کنند؟ «آموزش نیکوکاری» به واقع تامين شرایط استمرار این عمل ارزشمند و در عین حال مورد نیاز حیات اجتماعی است. سرمایه‌گذاری در این موضوع، درختی را در جامعه می‌نشانند که «پرثمر» خواهد بود و «بازتولید» آن به واسطه خودش به بار خواهد نشست.

پرونده آموزش نیکوکاری

Philanthropy

در این نوشتار بر آنیم تا به چیستی مفهوم نیکوکاری، چرایی و چگونگی آن با حفظ ضرورت‌ها و فواید شناخت آموزش نیکوکاری بپردازیم. همچنین نقش و رسالت آموزش و پرورش را در نهادینه کردن نیکوکاری در دانش‌آموزان به‌ویژه در دوره ابتدایی بیان کنیم. در ادامه نیز به گستره نظر ورزی به لحاظ تجارب ملی و بین‌المللی خواهیم پرداخت.

چیستی، چرایی و چگونگی آموزش نیکوکاری (تجارب ملی و بین‌المللی)

لیلا عیاری
دانشجوی دکتری علوم تربیتی

چیستی آموزش نیکوکاری

«نیکوکاری» در لغت به معنای لطف، کرم، احسان، بر، خوبی، خیر، کار خیر کردن و دستگیری آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷) و به کسانی که دارای این فضائل اخلاقی باشند افراد نیکوکار گفته می‌شود. مراد از «آموزش نیکوکاری» نیز به‌کارگیری تمام عوامل آموزش از جمله اهداف آموزشی، محتوای برنامه درسی، روش‌های تدریس، کارکنان و مربیان تربیتی، محیط یادگیری و سایر عوامل مربوط به آن در شکل‌گیری باورها و ارزش‌های نوع‌دوستانه و سبک زندگی خیرخواهانه در دانش‌آموزان است.

چرایی و ضرورت آموزش نیکوکاری در کودکان

از نظر صاحب‌نظران، آموزش و تربیت در دوران کودکی بسیار نقش‌آفرین است. از دیدگاه جان لاک، ذهن کودک در ابتدای تولد چون لوح سفیدی است که هر آنچه را که می‌تواند احساس و تجربه کند به یاد می‌سپارد (السون، هرگنهان. ترجمه سیف ۱۳۸۹). با این توصیف، کودکان در این سن که وارد مجموعه‌های آموزش و پرورش می‌شوند در مرحله‌ای هستند که افکارشان به تدریج شکل می‌گیرد و آمادگی برای دریافت و نهادینه کردن هرگونه مفاهیمی را دارند.

برخی پژوهش‌های انجام‌گرفته مؤید این نظریه‌ها هستند؛ به‌عنوان مثال طبق نتایج پژوهش‌های کول، دنیز، اسمیت سایمون و کوهن (۲۰۰۹) کودکان می‌آموزند که معیارهای جامعه خود را بپذیرند؛ سائق‌های خود را از راه‌هایی بیان یا سرکوب کنند که از لحاظ اجتماعی پذیرفتنی است. در پژوهش دیگر نوع‌دوستی و همدردی کودکان با دیگر کودکان مطالعه شده است که نشان می‌دهند در بعضی از فرهنگ‌ها برای نوع‌دوستی و کمک به دیگران اهمیت و ارزش بیشتری قائل‌اند و کودکان نیز تحت تأثیر تجربه خانواده و مدرسه در بافت فرهنگی جامعه خود در رفتار جامعه‌پسند مشارکت دارند. با توجه به نتایج پژوهش‌ها می‌توان بیان کرد که رشد کودک مفهومی وابسته به زمینه و فرهنگ است.

از مجموع مطالبی که بیان شد، اهمیت و جایگاه آموزش نیکوکاری و نقش آن در تمام وجوه زندگی انسان روشن می‌شود. برای بیشتر نشان دادن اهمیت و آثار آموزش نیکوکاری، از چند بعد این بحث را بررسی می‌کنیم، برخی از ابعاد آموزش نیکوکاری شامل موارد ذیل می‌شود:

الف) بعد فردی: کمک‌رسانی و نیکوکاری باعث آرامش روحی و روانی در فرد شده

و موجب رشد خصلت های والای انسانی می شود. به طوری که در آیات قرآن نیز به این امر اشاره شده است، خداوند می فرماید:

«الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»؛ آن ها که اموال خود را شب و روز، پنهان و آشکار انفاق می کنند، مزدشان نزد پروردگارشان است؛ نه ترسی بر آن هاست و نه غمگین می شوند. (بقره / ۲۷۴)

همچنین در جای دیگری خداوند می فرماید:

«مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»؛ حیات پاکیزه و زندگی همراه با آرامش روحی را از آن کسی می داند که نیکوکار و اهل ایمان باشد. (نحل / ۹۷)

نتیجه تحقیقات نیز حاکی از آن است که انجام عمل خیر، باعث ایجاد حس شادمانی می شود و افراد خیرخواه استرس کمتری تجربه می کنند؛ این افراد از طول عمر بیشتری برخوردارند و امید به زندگی بیشتری دارند. (به نقل از گنجی و همکاران، ۱۳۹۱).

ب) بعد اجتماعی: بیان اثرگذاری و نتایج مثبت نیکوکاری در جامعه به افزایش و ترویج این عمل در جامعه می انجامد. در واقع مهم ترین عرصه نمود و تحقق نیکوکاری انسان ها، اجتماع است. (گنجی و الماسی بیدگلی، ۱۳۹۱، ص ۹۳۱). از آثار اجتماعی نیکوکاری ایجاد دوستی میان انسان ها، هم گرایی اجتماعی و ایجاد همبستگی است. خداوند با اشاره به این پیامد اجتماعی نیکوکاری در آیه ۳۴ سوره فصلت می فرماید که نیکوکاری تا چه اندازه می تواند در برطرف کردن کینه ها و دوری از واگرایی اجتماعی مفید باشد.

ج) بعد معنوی: انسان به حکم وجدان و فطرت پاکی که خداوند در نهادش قرار داده است گرایش به دستگیری از دیگران دارد. انجام اعمال خیر به رشد و تعالی رضایت الهی و درنهایت قرب الهی منجر می شود.

د) بعد فرهنگی: آموزش نیکوکاری می تواند با ایجاد بستری مناسب جهت ایجاد فرهنگ مشارکتی و کمک رسانی و آداب و رسوم کمک به دیگران شود و به نسل های بعدی انتقال یابد.

بسیاری از یادگیری ها در برنامه درسی پیش بینی نشده است؛ اما دانش آموزان در مدرسه این آموزش های غیررسمی از تجارب داخل مدرسه و مجموعه روابط و مناسبات شکل می گیرد

ه) **بعد اقتصادی:** نیکوکاری می‌تواند به عنوان یکی از عواملی قلمداد شود که باعث تعدیل ثروت در جامعه شده و فاصله طبقاتی بین اقشار مختلف جامعه و نابرابری اقتصادی و اجتماعی را از بین می‌برد.

در ادامه بحث پژوهش‌هایی که مؤید ضرورت آموزش نیکوکاری و پیامدهای مثبت آن در جامعه است، آورده می‌شود:

ابن خلدون جوهره حیات جمعی را تعلق اجتماعی، روح یاریگری و نیکوکاری می‌داند که در بادیه‌نشینی از طریق اجتماع افراد بر اساس نظام خویشاوندی حاصل می‌شود و در شهرنشینی از طریق گسترش نهادهای اجتماعی و روابط همسایگی صورت می‌پذیرد (آزاد ارمکی، ۱۳۷۶، ص ۲۸۲). رفتارهای نوع‌دوستانه رفتارهایی هستند که در سطح فردی با هدف کمک به رفع بحران از زندگی دیگران و در سطح اجتماعی با هدف مساعدت به حفظ آرامش جامعه انجام می‌شود. از نظر کنت نوع‌دوستی شالوده زندگی در جامعه است (اسکات و سلگو، ۲۰۰۷، به نقل از احمدی، ۲۰۰۹). رفتار نوع‌دوستی حاصل خودتنظیمی و خودکنترلی یعنی سازه‌های صفت شخصیتی وظیفه‌شناسی است (کاسپی، رابرتز و شاینر، ۲۰۰۵ به نقل از قره‌باغی، وفایی الهیاری و بهرامی احسان، ۲۰۱۲).

چگونگی آموزش نیکوکاری در مدارس

آیزنر در تعریف برنامه درسی می‌گوید: «برنامه درسی عبارت است از یک سلسله وقایع آموزشی طراحی شده که به قصد تحقق نتایج آموزشی برای یک یا چند دانش‌آموز پیش‌بینی شده است» (ملکی، ۱۳۸۱: ۱۴). برنامه درسی را در حالت کلی به دو نوع رسمی و غیررسمی تقسیم می‌کنند. منظور از برنامه درسی رسمی، فعالیت‌های درسی هستند که نظام آموزشی آن‌ها را به‌طور رسمی اعلام می‌کند و در بسیاری از موارد در قالب کتاب‌های درسی در مراکز آموزشی تدریس می‌شود (آیزنر، ۱۹۸۵، ص ۱۸۱). از طرفی بسیاری از یادگیری‌ها در برنامه درسی پیش‌بینی نشده است؛ اما دانش‌آموزان در مدرسه آن را به‌طور طبیعی یاد می‌گیرند. این آموزش‌های غیررسمی از تجارب داخل مدرسه و مجموعه روابط و مناسبات شکل می‌گیرد (آسبروکس، ۲۰۰۰). الیزابت والانس در کتاب برنامه درسی پنهان و تربیت اخلاقی مفاهیم برنامه درسی پنهان را به سه قسمت تقسیم می‌کند: در مفهوم اول، برنامه درسی پنهان به همه چیز در مدرسه از تعامل معلم و شاگرد گرفته تا ساختار کلاس و الگوی کلی سازمان آموزش و پرورش به عنوان نمونه کوچک نظام ارزش‌های اجتماعی اطلاق

می‌شود. در مفهوم دوم، برنامه درسی پنهان، به فرایندهایی اطلاق می‌شود که در مدرسه یا از طریق مدرسه اجرا می‌شود. مثلاً اکتساب ارزش‌ها، اجتماعی کردن و حفظ ساختار طبقاتی. در مفهوم سوم، برنامه درسی پنهان به درجه متفاوت قصد و نیت و به عمق پنهان بودن عملکرد مدرسه اطلاق می‌شود. در این مفهوم، برنامه درسی پنهان شامل نتایج فرعی کاملاً قصد نشده و تصادفی و نیز نتایج عمیقی است که از کاربرد اجتماعی و تاریخی آموزش و پرورش حاصل می‌شود (مسائل آموزش و پرورش، ۱۳۸۹). با توجه به مباحث مذکور می‌توان گفت که نظام آموزش و پرورش می‌تواند از طریق برنامه‌های درسی رسمی و غیررسمی فرصت و امکان مناسب را برای تحقق باورها و درونی سازی ارزش‌ها و هنجارهای نیکوکارانه فراهم کند که این امر از طریق فرایند طراحی عناصر برنامه درسی انجام می‌گیرد. عناصر مؤثر برای ارائه برنامه درسی مناسب در جهت آموزش نیکوکاری به دانش‌آموزان می‌تواند شامل موارد زیر باشد: ۱. تعیین اهداف و مقاصد ۲. تعیین محتوای کتب درسی ۳. مواد و منابع ۴. فعالیت‌ها و روش‌های تدریس (چون بازی، ایفای نقش و...) ۵. فضا و مکان. البته در کنار آن باید به برنامه درسی پنهان نیز توجه کرد که شامل این موارد است: تعاملات بین شاگردان و معلمان، فضا و محیط مدرسه، برگزاری جشن‌ها و مراسم، داستان‌ها و نمایش‌ها، بازدید از مراکز بهزیستی و خیریه، گردش علمی در محیط‌های طبیعی و یادآوری نعمت‌های الهی و ایجاد حس مسئولیت در قبال افراد نیازمند و حفظ محیط زیست و سایر موارد.

نظام آموزش و پرورش می‌تواند از طریق برنامه‌های درسی رسمی و غیررسمی فرصت و امکان مناسب را برای تحقق باورها و درونی سازی ارزش‌ها و هنجارهای نیکوکارانه فراهم کند که این امر از طریق فرایند طراحی عناصر برنامه درسی انجام می‌گیرد.

ارائه راهکارهای اجرایی آموزش نیکوکاری

برای ارائه راهکارهای اجرایی در جهت آموزش نیکوکاری در مدارس می‌بایست روی اصل‌هایی تأکید کرد که به برخی از آن‌ها در ذیل اشاره می‌شود.

۱. اصل الگودهی: کودکان آنچه می‌بینند را به ذهن می‌سپارند و آن را الگو قرار می‌دهند. مربیان و خانواده‌ها باید خودشان نیکوکار باشند تا دانش‌آموز نیز با الگو قرار دادن آن‌ها، به این امرگرایش بیشتری داشته باشند.

۲. اصل تشویق: کودکان را به کمک به دیگران و مسئولیت‌پذیری در قبال دیگران تشویق کنید، آن‌ها را در کارهای خیریه و نیکوکارانه مشارکت دهید. به آن‌ها یاد بدهید که همیشه کمک به شکل مادی نیست و حتی دانش‌آموز می‌تواند با کمک درسی به دیگران کمک کنند.

۳. اصل آشنایی کودکان با فطرت خود: اساس اولیه پذیرش افعال و رفتار نیک در فطرت تمام کودکان وجود دارد و وجود همین تمایلات فطری در کودکان یکی از اساسی‌ترین ویژگی‌هایی است که به مربی کمک می‌کند تا آموزش‌های اخلاقی و انسانی از جمله نیکوکاری و کمک‌رسانی به هم نوع را انجام دهد.

۴. آشنایی کودکان با لذت کمک‌رسانی: کودکان را در موقعیت کمک‌رسانی و انجام فعالیت‌های داوطلبانه قرار دهیم. لذت‌ها به دو شکل مادی و معنوی هستند، شناساندن و ایجاد تجربه لذت معنوی یکی از وظایف مربی است که می‌خواهد نیکوکاری را به دانش‌آموز آموزش دهد، بخصوص زمانی که این آموزش به صورت عملی و با ایجاد شرایط و موقعیت واقعی باشد.

تجارب ملی و بین‌المللی

در این بخش اهداف تربیت اخلاقی از جمله نیکوکاری در دو کشور ایران و ژاپن را با توجه به سند ملی برنامه درسی آن‌ها بررسی می‌کنیم. اهداف تربیتی این دو کشور در چهار حوزه، شبیه به هم تنظیم شده‌اند که در برنامه درسی کشور ایران این حوزه‌ها عبارت‌اند از: ۱. رابطه با خویشتن؛ ۲. رابطه با خدا؛ ۳. رابطه با سایر انسان‌ها؛ ۴. رابطه با خلقت. در برنامه درسی کشور ژاپن نیز این حوزه‌ها عبارت‌اند از: ۱. واکاوی خود؛ ۲. رابطه با طبیعت و داشتن افکار برتر؛ ۳. رابطه با دیگران؛ ۴. رابطه با گروه و جامعه. برنامه درسی ژاپن از سه بخش تشکیل شده است: موضوعات درسی، تربیت اخلاقی و فعالیت‌های خاص. هر مدرسه برنامه‌ای درسی بر اساس واحدهای درس برنامه تحصیلی تنظیم می‌کند که نشان‌دهنده استانداردهای تعیین‌شده در وزارت تربیت، علم و فرهنگ است. تربیت اخلاقی باید از طریق همه فعالیت‌های آموزشی مدرسه ارائه شود؛ در نتیجه آموزش صحیح برای رشد اخلاقی، نه تنها در ساعات مربوط به تربیت اخلاقی، بلکه باید در ساعات مربوط به موضوعات درسی و فعالیت‌های ویژه نیز ارائه شود (ایکه موتو، ۱۳۹۱، ص ۷۵). در کشور ژاپن هدف تربیت، پرورش کامل شخصیت و کوشش در جهت رشد، سلامت روحی و جسمی افراد است. مردم باید چنان پرورش یابند که به عنوان سازندگان جامعه و کشوری صلح‌دوست، به‌راستی و عدالت ارج نهند؛ و به ارزش‌های فردی معتقد باشند؛ کارجو و کار طلب بوده، برای کار ارزش قائل شوند و احساس مسئولیت کنند؛ سرشار از روح استقلال باشند و برای صلح جهانی و رفاه و آسایش بشر و ایجاد روابط و تفاهم جمعی از هیچ کوششی دریغ نداشته باشند (کوبایاشی، ۱۹۷۶، ص ۱۲۱).

اهداف تربیتی در بعد اخلاقی کشور ایران نیز طبق مصوبات دوره ابتدایی (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۷۹) از این قرار است: دانش‌آموز باید راست‌گوا و امین باشد؛ مؤدب و مهربان باشد؛ به عهد خود پایبند باشد؛ مظاهر حیا و عفت در او آشکار شود؛ احترام به بزرگ‌ترها را وظیفه خود بداند و به نظرات آن‌ها توجه کند؛ از والدین اطاعت کند؛ شجاع و صبور باشد؛ پاکیزگی را دوست بدارد؛ تکالیف شخصی روزانه خود را شخصاً انجام دهد؛ برای رسیدن به موفقیت پشتکار داشته باشد و تلاش کند؛ پوشش اسلامی را دوست داشته و آن را رعایت کند؛ اوقات فراغت خود را با فعالیت‌ها مناسب پر کند؛ امیدوار و بانشاط باشد و از مواجهه با مشکلات هراس نداشته باشد؛ ظاهری آراسته داشته باشد؛ خطا و اشتباه دیگران را در باره

برنامه درسی ژاپن از سه بخش تشکیل شده است: موضوعات درسی، تربیت اخلاقی و فعالیت‌های خاص. تربیت اخلاقی فعالیت‌های خاص باید از طریق همه ارائه شود؛ در نتیجه در ساعات مربوط به موضوعات درسی و فعالیت‌های ویژه نیز ارائه می‌شود.

خود ببخشد؛ در ارتباط با دیگران از کلمات محبت‌آمیز و دوستانه استفاده کند؛ برای انجام کارهای خود، دوستانش را به زحمت نمی‌اندازد به هم‌کلاسان و هم‌سالان خود در انجام وظایف یادگیری کمک کند؛ در برابر رفتارهای ناپسند خود پوزش بخواهد و رفتار خود را اصلاح کند؛ نظم و انضباط را در خانه، مدرسه و اجتماع رعایت کند. در مطالعه تطبیقی این دو کشور از بعد توجه به جایگاه کمک‌رسانی و نیکوکاری، به نظر می‌آید که کشور ژاپن توجه ویژه به این امر دارد، به طوری که مدارس را موظف می‌کنند تا تربیت اخلاقی را از طریق همه فعالیت‌های آموزشی خود ارائه دهند. در صورتی که در مدارس ما، تنها از طریق برخی دروس از جمله تعلیمات دینی و برخی فعالیت‌ها مثل جشن نیکوکاری به این بُعد توجه می‌شود که به نظر می‌آید برای آموزش و نهادینه کردن چنین موضوع مهمی کافی نیست.

بحث و نتیجه

با توجه به اهداف مقاله، در برنامه درسی نیکوکارانه باید به سه عنصر مهم توجه شود: خانواده، مدرسه و اجتماع. آموزش اخلاق و وظیفه این سه عنصر است و چون مدارس از جامعه جداشدنی نیستند باید تربیتی اتخاذ شود که آموزش‌های اخلاقی در برنامه‌های مدارس به طور خاص گنجانده شود (شریف‌زاده، ۱۳۷۴). از طرف دیگر مدارس ابتدایی به عنوان پایه و اساس نظام تعلیم و تربیت، اثرگذارترین و وظیفه را بردوش دارد.

غالباً تعبیر ما از نیکوکاری این بوده است که افراد بی‌نیاز به افراد نیازمند کمک مادی کند، در صورتی که در بسیاری از کشورهای دیگر نسبت به فعالیت‌های نیکوکاری نگرش متفاوتی وجود دارد، به طوری که شامل گستره‌ای از فعالیت داوطلبانه به نفع نوع بشر و محیط‌زیست و... است؛ بنابراین باید آموزش‌هایی که در این راستا به دانش‌آموز داده می‌شود شامل تمامی این فعالیت‌ها باشد. حال با توجه به آنچه گفته شد، در یک جمع‌بندی می‌توان اذعان نمود که نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی در دوره ابتدایی در موضوع تربیت نیکوکارانه

دارای خصلت گریز از برنامه ریزی است. با وجود ارزش رسمی بسیار زیاد آموزش نیکوکاری، مشاهده می شود که در عمل، این مسئله به طور جدی وارد این عرصه نشده است. تربیت دینی نیز عموماً در کشورهای اسلامی به ویژه ایران به عنوان یک ماده درسی مستقل ارائه می شود و بیشتر به طرح مباحث اعتقادی و احکام شرعی پرداخته است، این در حالی است که احیای ارزش های مشترک انسانی و نیز ارزش های اصیل اسلامی و بازگشت به اصول فراموش شده انسانیت، شرط لازم برای حاکمیت بخشیدن به اسلام در جامعه ما است.

منابع

۱. آزاد ارمکی، تقی (۱۳۷۶). جامعه شناسی ابن خلدون (چاپ اول). تهران: انتشارات تبیان.
۲. اُلسون، متیواج. هرنگهان، بی. آر (۱۳۸۹). مقدمه ای بر نظریه های یادگیری. ترجمه علی اکبر سیف (چاپ شانزدهم). تهران: نشر دوران.
۳. ایکه موتو، تاکو (۱۳۹۱). تربیت اخلاقی در ژاپن: دلالت هایی برای مدارس آمریکا، ترجمه یحیی قائدی، تهران، مدرسه.
۴. برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹)، نگاشت چهارم، تهران، شورای عالی آموزش و پرورش و وزارت آموزش و پرورش.
۵. بیان فر، فاطمه. ملکی، حسن. سیف، علی اکبر. دلاور، علی (۱۳۸۹). تبیین اثر برنامه درسی پنهان مدارس بر بازده های عاطفی یادگیری در دانش آموزان دوره راهنمایی به منظور ارائه مدل. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران. تابستان ۱۳۸۹. شماره ۱۷
۶. سیف، علی اکبر (۱۳۶۸)، طبقه بندی هدف های تربیتی، تهران، انتشارات رشد.
۷. شریعتمداری، علی (۱۳۹۳)، جامعه و تعلیم و تربیت، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۸. گنجی، محمد و الماسی بیدگلی، احسان (۱۳۹۱)، تبیین وضعیت نیکوکاری در بین شهروندان کاشان، مجموعه مقالات همایش ملی وقف (با تأکید بر آموزش عالی)، دانشگاه کاشان.
۹. ملکی، حسن (۱۳۸۱). برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). تهران: انتشارات مدرسه.
۱۰. محسنی، نیک چهره (۱۳۹۲). نظریه ها در روانشناسی رشد، جلد ۳، تهران: انتشارات جاجرمی.
۱۱. نقیب زاده، میر عبدالحسین؛ نوروزی، رضاعلی (۱۳۸۹). تحلیلی بر اهداف تربیت اخلاقی و اجتماعی. جامعه شناسی کاربردی، شماره ۳۷
۱۲. نوزدی، محمود (۱۳۸۹)، بررسی تحول ایمان به خدا در دوره کودکی، نوجوانی و آغاز جوانی: رویکردی روان شناختی دینی. رساله دکتری. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۱۳. وحدتی شبیری، سید محمدرضا (۱۳۹۰)، تبیین جایگاه تربیت اخلاقی تدریس و متون آموزشی، نشریه راه تربیت، سال ششم، شماره ۱۶.

14. Kobayashi. Souety, T (1976). School and Progress in Japan. Pergamon, Oxford.

15. Zettler, I. Hilbig, B. E. & Haubrich, J. (2011). Altruism at the ballots: Predicting political

مدل تربیت اسلامی نیکوکاری

ایمان ابراهیمی

طیبه سطح ۴ حوزه علمیه
و دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت
پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

Ebrahimi12345@gmail.com

پرسش اصلی این پژوهش، چیستی مدل جامع تربیت نیکوکارانه بر اساس منابع اسلامی است. پژوهش با این پیش فرض انجام شده است که مدل مفهومی کاملی در زمینه تربیت نیکوکارانه از متون دینی استخراج پذیر است. این پژوهش با رویکرد اکتشافی و استفاده از روش استقرایی یا داده بنیاد و کشف شبکه معنایی، به دنبال مدلی است که سازه مفهومی فوق را با بهترین جامعیت و تعادل نمایندگی کند. یافته‌ها نشان می‌دهد: تغییر نگرش، راهبردهای مدیریتی، جزای الهی، تقویت فضائل و ایجاد توجه، عوامل مؤثر را تشکیل می‌دهند. متغیرهای زمینه‌ساز نیز عبارت‌اند از: فطرت و شکوفایی، رشد عقلانی، رشد توحیدی، آخرت‌گرایی، رشد تقوایی، رشد تولی، ارزش‌ها و فضائل، آداب، سنن و عادات، متغیرهای بازدارنده هم عبارت‌اند از: خودمحوری، دنیادوستی، فرومایگی، سوء مدیریت، فرهنگ ناسپاسی، انحراف فکری، بدخواهی و غفلت، نتایج و پیامدهای این مدل تربیتی نیز شامل رفع کمبودهای فردی و اجتماعی، امنیت، آرامش فردی و اجتماعی، پاکی مال و جان، قرب الهی، پاداش الهی، نفوذ در دیگران و همبستگی اجتماعی هستند. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های متعددی همخوانی دارد.

اسلام دینی است که اساس آیین خود را با عنایت به اجتماع بنا نهاده و برای روابط اجتماعی اهمیت زیادی قائل است. فرهنگ نوع‌دوستی و نیکوکاری، از مهم‌ترین بخش‌های فرهنگ عمومی و از تأمین‌کننده‌های اصلی حیات طیبه در جامعه سالم و اسلامی است. با توجه به همین مطلب در این پژوهش سعی شده است، مدل جامع تربیت نیکوکارانه بر اساس منابع و متون اسلامی ایجاد شود تا راهنمایی برای عمل در حوزه‌های مختلف اجرایی قرار گیرد. پرواضح است که مدل ارائه شده دریافت نویسنده از متون بررسی شده است که شاید نیازمند اصلاح باشد؛ اما از آن جهت که اولین کار در این شمایل است، امکان دارد راهگشای این بحث باشد.

۱. روش و مراحل پژوهش

هدف از پژوهش حاضر طراحی مدلی است که با بیان مفاهیم و روابط میان آن‌ها بتواند مقوله تربیت نیکوکارانه را مفهوم‌سازی نماید؛ بنابراین، پژوهش حاضر در بخش اول خود از حیث رویکرد استقرایی و از حیث هدف، اکتشافی است. برای دستیابی به این منظور استراتژی مفهوم‌سازی داده بنیاد برگزیده شد. روش تحلیل داده‌ها روش اجتهادی و سپس قیاس استقرایی و استعلایی است. در این پژوهش، پس از گردآوری داده‌ها که بر اساس کلیدواژه‌ها و نیز مفاهیم کلیدی، از

نمودار تغییر نگرش خودخواهانه
به نگرش نیکوکارانه
(مسیر محوربندی مقوله تغییر نگرش)

خدا

رازق مطلق
رب العالمین
قادر مطلق
عادل مطلق
صاحب فضل بزرگ
بی‌نیاز مطلق
عالم و آگاه مطلق
گیرنده صدقات
دارای عذاب شدید

دارایی

مال خدا که به شما داده است
وسيله آزمایش
وسيله عذاب دنیایی و مایه
غفلت و عذاب اخروی مشرکان
امانت
از يك حيث مال جامعه
بی‌ارزش در مقابل متاع اخروی
زینت زندگی دنیا
ارزش نبودن
بی‌فایده در قیامت
مایه قیام

نیکو کاری

قرض زیبا به خدا
پیش فرستاده و باقیات شایسته
اجر عظیم
فقط به نفع خود
برکت
مغفرت
نمود فضائل
بهبتر از نگهداشتن یا مصرف دیگر
وظیفه و شکر نعمت

متون بیش از حدود ۶۰۰ فراز و آیه قرآنی و
هزار روایت که در گزینش دوم به حدود
۳۰۰ روایت تقلیل یافت، عبارت‌های
مدنظر دسته‌بندی شده است و از هر
عبارت مفهوم یا مفاهیم کلیدی آن
عبارت استنتاج می‌شود. در گام بعدی
کدها یا نمایه‌های حاصل، تحلیل و
در دسته‌هایی که با یکدیگر موضوع
مشترکی دارند، گروه‌بندی می‌شوند.
این موضوع مشترک زیر نام «مفهوم»
شناخته می‌شود. پس از دسته‌بندی
مفاهیم، مفاهیم مشترک در کنار یکدیگر
تشکیل یک «مقوله» را می‌دهند که
دارای مفاهیم کلان و انتزاعی تر هستند.
به‌عنوان نمونه، نمودار مسیر استخراج
مقوله «تغییر نگرش» چنین است:

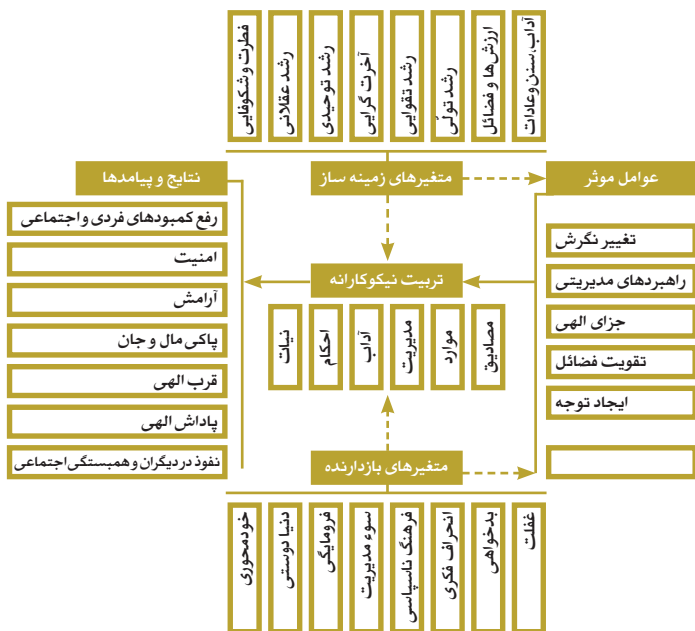
در این نمودار، از معانی استخراج شده از آیات و روایات (کدها یا نمایه‌ها)، سه نگرش مفهومی جدید دربارهٔ خدا و صفات و افعال او، اموال و دارایی‌ها و معنای نیکوکاری به وجود می‌آید که به همین ترتیب بریکدیگر نیز تأثیرگذار هستند. مجموع این‌ها با عنوان «تغییر نگرش» مقوله‌بندی و در مدل، در قسمت «عوامل مؤثر» مفصل‌بندی شده‌اند. شکل‌گیری مفاهیم و مقوله‌ها در نهایت به ظهور تئوری منجر می‌شود. این تئوری می‌تواند در قالب مدلی متشکل از روابط ساده و یا چندگانه نمایش داده شود. (دانایی فرد، ۱۳۸۴؛ پور سعید و شامحمدی، ۱۳۹۱). در علوم اجتماعی، مدل با بیان عناصر و اجزا و روابط منطقی میان مفاهیم موجود در یک پدیده به نظم‌بخشی و ساده‌سازی واقعیت اجتماعی می‌پردازد. اثربخشی مدل وابسته به قدرت نظم‌بخشی، هماهنگی با واقعیت، کاربردی بودن، قدرت تبیین و تشریح و پیش‌بینی پدیده‌هاست (گودرزی و رودی، ۱۳۹۰). مبتنی بر مفاهیم و مقولات به دست آمده از مرحلهٔ کشف مفاهیم و مقولات که در بالا آمد، می‌توان جامع تربیت نیکوکارانه را مبتنی بر منابع اسلامی و زیرمجموعه‌های ابعاد، عوامل مؤثر، متغیرهای زمینه‌ساز، متغیرهای بازدارنده و نتایج و پیامدها ترسیم نمود. (نمودار روبرو)

۲. تبیین مدل

مدل از پنج بخش عمده تشکیل شده است:

۲.۱. ابعاد: بخش مرکزی که حول تربیت نیکوکارانه ترسیم شده است، ابعاد موضوع را نشان می‌دهد که شامل نیات، احکام، آداب، مدیریت، موارد و مصادیق است. نیات اشاره دارد به مجموعه‌ای عظیم از آیات و روایات که نیت خوب داشتن و مسئله اخلاص و پرهیز از ریا، یا انفاق به قصد منت و اذیت را مطرح می‌کند. احکام، اشاره به تقسیم انفاق برای مبنای احکام پنج‌گانه است. انفاق واجب مانند خمس و زکات و دیه و فدیة و نفقات واجب، انفاق مستحب مانند صدقات مستحب و انفاق حرام مانند انفاق برای بستن راه خدا است. آداب، اشاره دارد به سنت‌ها و روش‌ها و ظرایفی که در چگونگی انجام کار خیر، اسلام به آن توجه می‌کند. مواردی چون ترجیح نیکوکاری پنهان بر آشکار از این دست‌اند. دربارهٔ مدیریت و موارد و مصادیق در بخش عوامل مؤثر صحبت خواهیم کرد.

در نگرش سرمایه‌دارانه، ثروت از به دست آوردن مال محتاجان زیاد می‌شود در حالی که در نگرش اسلامی، ثروت ترویج می‌شود با مشارکت مالش، جایگزین، تشبیت، تصفیه و نمو می‌یابد.

مدل جامع تربیت نیکوکارانه بر اساس منابع اسلامی

۲,۲. عوامل مؤثر: عواملی که متغیرهای ثابت اصلی را در فرایند تربیت تشکیل می‌دهند. در این میان، تغییر نگرش، غالب‌ترین راهبرد تربیتی قرآن در تأثیرگذاری بر رشد نیکوکاری است. انس با قرآن نشان می‌دهد که این کتاب آسمانی، نگرش رایج درباره مفاهیم زندگی دنیایی را در پرتو توجه به صفات الهی رنگی دیگر می‌زند.

راهبردهای مدیریتی، شامل مجموعه‌ای از وظایف حاکمیتی و مدیریت اجتماعی مطرح شده در قرآن است که در اینجا در مقیاس نظام عمومی تعلیم و تربیت مورد توجه است. از جمله مهم‌ترین راهبردهای مدیریتی، تثبیت خط فرمان در شبکه پیوند ولایی که شامل دستورات الهی به مؤمنین، دستورات خداوند متعال به پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله) و امر به معروف و نهی از منکر در دو حیطه حاکمیتی و عمومی است. خلق موقعیت‌های تربیتی و اعمال تقویت‌های مدیریتی، از این راهبردها هستند. ترویج فرهنگ شکر، نیکی به نیکوکاران، مقابله به بهتر، ناشکری نکردن، کم‌شکری، مقابله به بدی و در همین راستا بزرگداشت نیکوکاران و تقویت‌های غیرمستقیم مانند الگوسازی و تقویت مشاهده‌ای از همین دست‌اند.

جزای الهی، یکی از ابزارهای پربسامد در ایجاد جاذبه منطقی و عاطفی در مخاطب است. جزای الهی اشاره دارد به وعده پاداش و عقوبت در دو بخش دنیوی و اخروی. تقویت فضائل بخش مهمی از رسیدگی به پایه کارهای نیکوکارانه است. قرآن کریم، اعمال ما را بر اساس شخصیت که برآیند صفات ماست می‌داند و در واقع، این‌ها ریشه‌های اعمال ما به حساب می‌آیند. تقویت توحید و ایمان به خدا در رأس این فضائل است و تقوا و خداترسی از آن ناشی می‌شود. تکرار کلمه فضل در روایات بسیار زیاد به‌عنوان ریشه احسان و همین‌طور صفاتی چون کرامت (مهم‌ترین و پربسامدترین)، مروت، صبر، نیک‌سرشتی، شرافت، همت بلند، دوراندیشی، عادات پسندیده در این فضا است. بخل و حرص به‌عنوان صفات مقابل مطرح شده است. خود احسان و انفاق، یکی از عوامل از بین برنده این ریشه‌های منفی است. همچنین آیات و روایات بی‌شماری در توجه دادن به مصادیق نیکوکاری وارد شده که نشان‌دهنده تأثیر این توجه در ترویج و رشد این فضیلت عام است. از مصادیق برجسته نیکوکاری باید به زکات و پرداخت‌های مالی واجب و مستحب، اطعام، صلّه، تعاون، هدیه، مهمان‌نوازی، قرض‌الحسنه، شاد ساختن دیگران با رفع احتیاجشان، اصلاح ذات‌البین و یتیم‌نوازی اشاره کرد. برای موارد مصرف نیز به پدر و مادر، نزدیکان، نیازمندان، نجیبان و مؤمنان تأکید شده است.

۲،۳. متغیرهای واسطه‌ای: بخش‌های سوم و چهارم، متغیرهای زمینه‌ساز و بازدارنده هستند که با تأکید بر متغیرهای واسطه‌ای و زمینه‌ای، از طریق تأثیر بر عوامل مؤثر، در شبکه‌ای بسیار پیچیده کارکرد دارند. برای نمونه، تربیت زیبایی‌شناختی و ارزش‌های وابسته به آن، هم‌زمان در مؤلفه‌های «شکوفایی فطرت» و «ارزش‌ها» دنبال می‌شود و زمینه را برای گرایش به انفاق فراهم می‌کند. نماینده بازدارنده‌ها که شرح برخی از آن‌ها در بخش‌های بالا آمده است، نیز عبارت‌اند از:

۱. دنیادوستی با زیرمجموعه‌هایی چون تکاثر، اسراف و تبذیر، ذخیره‌سازی و اکتناز (گنج‌پردازی)، حرام‌خواری و ربا و اکل مال بالباطل و مال مردم خوری، ترس از انفاق، ترس از آینده؛ ۲. بدخواهی با مؤلفه‌هایی نظیر گناه پیشگی (اثم)، دشمنی، دورویی، بدخواهی برای دیگران؛ ۳. فرومایگی با اشاره به دناات‌های نفسانی و رذایل اخلاقی؛ ۴. سوء مدیریت نظیر فرهنگ ناسپاسی، خودمحوری، انحراف فکری و غفلت.
- ۲،۴. خروجی:** بخش پنجم، به خروجی مدل اشاره می‌کند که با عنوان نتایج و پیامدها، آثار مستقیم و غیرمستقیم تربیت نیکوکارانه را نشان می‌دهد. رفع کمبودهای فردی

اسلام دینی است که
به اجتماع بین خود را با عنایت
برای روابط اجتماعی و
اهمیت زیادی قائل است.
از مهم ترین بخش های
فرهنگ عمومی و
حیات طیبه در
جامعه سالم و اسلامی است.

و اجتماعی، به رفع فقر و تبعات آن، ضروریات جامعه، از جمله نیازهای امنیتی همچون جهاد و سایر نیازهای فردی و اجتماعی اشاره می‌کند. امنیت مقوله‌ای است که با مؤلفه‌هایی چون ثبات، محافظت، تأمین نیازهای امنیتی، انسجام و همبستگی اجتماعی مرتبط و در حوزه‌های فردی و اجتماعی صادق است. ایمنی از عذاب‌های دنیوی و اخروی، از بین رفتن نعمت‌ها و برکت‌ها نیز بخشی از همین مقوله است. مقوله آرامش به آرامش روحی فردی و اجتماعی اشاره می‌کند که با مؤلفه‌های دیگر همچون امنیت، همبستگی و نفوذ، ارتباط پرمعنا دارند. پاک‌ی مال و جان به مفهومی پربسامد درآیات و روایات اشاره دارد که تظهِیر روح‌ها را از بیماری‌هایی مانند خودمحوری، دنیادوستی، بخل، فرومایگی، بدخواهی و نفاق و پاک‌ی مال از آلودگی‌ها موجب می‌شود.

قرب الهی، نماینده مفاهیمی چون محبت، مغفرت، رحمت و هدایت الهی است. پاداش الهی نیز شامل پاداش دنیوی اعم از جبران، تثبیت، افزایش و برکت نعمت‌ها و پاداش اخروی است.

نتیجه‌گیری

مدل تربیت نیکوکارانه دارای پنج بخش است: ابعاد، عوامل مؤثر، متغیرهای زمینه ساز، متغیرهای بازدارنده، نتایج و پیامدها.

تغییرنگرش، به عنوان غالب ترین راهبرد تربیتی قرآن در تأثیرگذاری بر رشد نیکوکاری است. انس با قرآن نشان می‌دهد که این کتاب آسمانی، نگرش رایج در مورد مفاهیم زندگی دنیایی، اموال و امکانات، انفاق و احسان، و... را در پرتو توجه به صفات الهی رنگی دیگری زنند.

راهبردهای مدیریتی، شامل مجموعه‌ای از وظایف حاکمیتی و مدیریت اجتماعی مطرح شده در قرآن است که در اینجا در مقیاس نظام رسمی تعلیم و تربیت مورد توجه است. تثبیت شبکه ولایت و امر به معروف و نهی از منکر، خلق موقعیت‌های تربیت و فرهنگ‌سازی، تثبیت نظام‌های تقویت، اصلاح ساختاری و نهادی، و... از این دست است.

جزای الهی، یکی از ابزارهای پریسامد در قرآن است که در ایجاد سه نوع جاذبه منطقی و عاطفی در مخاطب مؤثر است، و به پاداش و عقوبت در دو بخش دنیوی و اخروی اشاره دارد.

تقویت فضائل، بخش مهمی از رسیدگی به مبادی افعال نیکوکارانه است. تقویت توحید و ایمان به ربوبیت و مالکیت حقیقی خدا در رأس این فضائل است و تقوا و خدا ترسی و پروای دنیا و عقبی از آن ناشی می‌شود. خود احسان و انفاق، یکی از عوامل تقویت فضائل و از بین برنده رذائل مربوط است.

آیات و روایات بی شماری در توجه دادن به مصادیق نیکوکاری و موارد شایسته آن وارد شده، که نشان دهنده تأثیر این توجه در ترویج و رشد این فضیلت عام است. از موارد مصرف تأکید شده می‌توان به این‌ها اشاره کرد: ۱. پدر و مادر؛ ۲. نزدیکان؛ ۳. نیازمندان؛ ۴. نجیبان؛ ۵. مؤمنان. مصادیق برجسته نیکوکاری شامل زکات و پرداخت‌های مالی واجب و مستحب، اطعام، صلّه، تعاون، هدیه، مهمان‌نوازی، قرض الحسنه، شاد ساختن دیگران با رفع احتیاجشان، اصلاح ذات‌البین، یتیم‌نوازی است.

در پایان باید گفت معنا و ارزش این مدل تربیتی نیکوکاری زمانی مشخص می‌شود که با مدل مقابل خود که همان مدل لیبرال یا سرمایه‌داری است، مقایسه شود. برای مثال، در بازدارنده‌های نیکوکاری مسئله دنیا دوستی و حب مال و ثروت‌اندوزی دیده می‌شود؛ در حالی که همین موارد به‌عنوان ارزش‌ها و غایت سرمایه‌داری مطرح‌اند. در نگرش سرمایه‌دارانه، ثروت از به دست آوردن مال محتاجان زیاد می‌شود؛ در حالی که در نگرش اسلامی، ثروت ثروتمند با مشارکت مالش با نیازمندان، جایگزین، تثبیت، تصفیه و نمو می‌یابد. در حالی که در سرمایه‌داری دستیابی به اموال دیگران هدف است، در نگاه نیکوکارانه خدمت به جامعه و تأمین نیازهای بندگان هدف است.

منابع:

۱. قرآن کریم.
۲. ابن فارس، ابوالحسن احمد، معجم مقاییس اللغة، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۴.
۳. احمدی میانجی، مکاتیب الائمة علیهم السلام، قم، دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۲۶ ق.
۴. ایزوتسو، توشیهیکو، خدا و انسان در قرآن، معنی‌شناسی جهان‌بینی قرآنی، ترجمه احمد آرام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸.

۵. ایمانیان، حسین، و ایروانی زاده، عبد الغنی، دریچه‌ای بر نقد اجتماعی در قرآن - جامعه جاهلی و بخشش -، علوم قرآن و حدیث، شماره ۸۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۷.
۶. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، تصنیف غررالحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات، ۱۳۶۶.
۷. جلالی، مهدی، شمشیری، رحیمه، و حیدریان شهری، زهره، بررسی احادیث اختصاص احسان به افراد نجیب و دیندار، تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال دوازدهم، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۹۴.
۸. دانایی فرد، حسن، تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم سازی بنیادی، دانشور رفتار، سال دوازدهم، شماره ۱۱، ۱۳۸۴.
۹. سروری مجد، علی، ابعاد فرهنگ احسان در قرآن و سنت، مطالعات فرهنگ ارتباطات، سال پانزدهم، شماره ۵۷، بهار ۱۳۹۳.
۱۰. شریف الرضی، محمد بن الحسین، نهج البلاغة، تصحیح صبحی صالح، قم، هجرت، ۱۴۱۴ ق.
۱۱. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، جامعه مدرسین، بی تا.
۱۲. عبد الباقی، محمد فؤاد، المعجم الفهرس لألفاظ القرآن الکریم، قاهرة، دارالکتب المصریة، ۱۳۶۴ ق، ۱۹۴۵ م.
۱۳. عزیزی ابرقویی، ابوالفتح، انفاق در قرآن کریم، تهران، دانشگاه امام صادق ع، ۱۳۹۲.
۱۴. العسکری الجزایری، ابوهلال سید نور الدین، معجم فروق اللغویة، قم، موسسه نشر اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
۱۵. العیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، تهران، المکتبة العلمیة الاسلامیة، بی تا.
۱۶. فرامرز قراملکی، احد، اصول و فنون پژوهش در گستره دین پژوهی، قم، انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه، چاپ چهارم، ۱۳۹۱.
۱۷. الفراهیدی، خلیل بن احمد، ترتیب العین، به کوشش محمد حسن بکایی، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۴ ق.
۱۸. فیض کاشانی، ملا محمد محسن، الوافی، اصفهان، مرکز تحقیقات امیرالمومنین، چ اول، ۱۴۰۶ ق.
۱۹. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب، الکافی، بیروت، دار الاضواء، ۱۴۰۵ ق.
۲۰. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران، مکتبة الاسلامیة، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ق.
۲۱. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، دائرة المعارف قرآن کریم، ج ۲ و ۳، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳.
۲۲. مسعودی پور، سعید، و خیری، بهرام، جاذبه های تبلیغاتی مطلوب در بازاریابی اجتماعی انفاق بر اساس آموزه های قرآنی، اندیشه راهبردی، شماره ۱۵، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۲۳. مصطفایی، محمد، و غروی نائینی، نهله، مفهوم شناسی احسان در قرآن کریم با بررسی حوزه معنایی احسان فردی، تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال هفتم، شماره ۱۳، ۱۳۸۹.
۲۴. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۲۵. مطهری، مرتضی، عدالت از نظر علی علیه السلام، مجموعه آثار، ج ۲۵، قم، صدرا، ۱۳۸۲.
۲۶. مهابی، امیرحمزه و همکاران، معرفی روش شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی، مدیریت فرهنگ سازمانی، سال نهم، شماره ۲۳، ۱۳۹۰.
۲۷. وحیده، فخار نوغانی، معنا شناسی واژه احسان در قرآن، پژوهشنامه تفسیر و زبان قرآن، شماره ۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۳.

طلبه‌های که برای کودکان محروم قصه می‌خوانند

در تاریکی شمع می‌باشیم

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام اسماعیل آذری نژاد

سهیلا ملکی

از مفاهیم ارزشمندی که در آموزه‌های دین اسلام بسیار به آن سفارش شده است. احسان و نیکوکاری در جامعه است. بررسی مفهوم احسان در کاربردهای گوناگون آن. تصویر ارزش و جایگاه آن را در نظام فکری و ارزشی اسلام به خوبی تبیین می‌کند. احسان و نیکوکاری کاربردهای زیادی در عرصه‌های فردی، اجتماعی، فرهنگی، معنوی و... دارد. اما جایگاه نیکوکاری در منظومه تربیت دینی کجاست و چطور می‌شود با رهنمون‌های دینی این توصیه دین را بین مردم گسترش داد؟ برای پاسخ دادن به این پرسش‌ها با حجت‌الاسلام اسماعیل آذری نژاد به گفت‌وگو نشستیم.

آقای آذری نژاد متولد سال ۵۸، ساکن شهر دهدشت استان کهگیلویه و بویراحمد است و علاوه بر تحصیلات حوزوی، کارشناسی جامعه‌شناسی و کارشناسی ارشد عرفان دارد. مدرس و معاون فرهنگی حوزه است و این روزها او را به‌عنوان طلبة‌ای می‌شناسند که به روستاها و مناطق محروم می‌رود و برای بچه‌ها کتاب قصه می‌خواند.

به‌عنوان یکی از متفکران و استادان دینی، تبیین شما از پدیده نیکوکاری چیست؟

نیکوکاری یعنی هرامرنیک و خوبی که می‌تواند انسان را رشد بدهد و به تعالی انسان کمک کند. این امر می‌تواند کمک مالی باشد، می‌تواند کمک فکری باشد. یک بار کسی از من پرسید پدرم را خیلی اذیت کرده‌ام و حالا او از دنیا رفته است، چه کار کنم که از من راضی شود؟ گفتم که خوب است صدقه بدهید یا برای‌شان قرآن بخوانید؛ اما بهتر است امروز که به خانه رفتی به مادرت و خواهرت لبخند بزنی، دلشان را شاد کنی. این کار عمل نیکی است که در پرونده عمل شما می‌ماند و پدر شما از شما خوشحال و راضی می‌شود؛ چون پدر شما دوست دارد خانواده‌اش شاد باشند. می‌خواهم عرض کنم که حوزه نیکوکاری خیلی وسیع است. این‌طور نیست که تصور کنیم برای کار نیک فقط باید کمک مالی کرد.

اگر بخواهم مثال دیگری بزنم که مفهوم نیکوکاری را توسعه داده باشم باید این مورد را توضیح بدهم. عمل نیکی داریم به نام صدقه دادن. وقتی می‌خواهیم صدقه بدهیم فکرمی‌کنیم صدقه دادن صرفاً به معنی پول دادن است. این‌که برای یک کودک قصه بخوانیم هم صدقه است. اگر دل کسی را به نحوی شاد کنیم هم صدقه است؛ چون نیاز فقط مادی نیست. یک وقت کسی نیاز دارد حرف‌هایش را گوش بدهیم، این صدقه است. صدقه‌ای که می‌دهیم با توجه به نیاز افراد متفاوت است؛ پس همه این رفتارها می‌تواند نیکوکاری در نظر گرفته شود.

کلمه حسن و نیکی بیش از ۳۹ بار در قرآن آمده است و به معنای کار خوب و زیبا است. این مفهوم بسیار وسیع است؛ پس فقط نوع خاصی از عبادت یا کمک کردن نیست. نیکوکاری در قرآن مانند نماز و زکات و خمس عبادت است. انجام ندادن برخی از کارها نیز عبادت است؛ یعنی دامنه نیکوکاری تنها کمک کردن یا نوع خاصی از عبادت نیست.

نسبت نیکوکاری با تعلیم و تربیت دینی از نگاه شما چگونه است؟

در آموزه‌ها و توصیه‌های دینی زیاد سفارش شده است که نیکوکاری را به صورت عملی به فرزندان یاد بدهیم؛ مثلاً در روایت داریم که اگر می‌خواهی صدقه بدهی، آن صدقه را به دست فرزندت بده تا به نیازمند بدهد. نیکوکاری را عملاً از سنین کودکی باید به انسان‌ها آموزش بدهیم. در واقع این کار هم بخشش را به کودک یاد می‌دهد، هم آن کودک احساس می‌کند که مفید است و می‌تواند کار نیکی انجام دهد. از طرفی از طفولیت مهربانی را به بچه‌ها یاد می‌دهیم.

چه راهکارهایی برای تربیت فرزند نیکوکار در دین مطرح می‌شود؟

در روایات داریم که «کونوا دعاة الناس بغير السننکم». مردم را به کار خوب دعوت کنید از راهی به غیر از راه زبان؛ یعنی به غیر از گفتن باشد و با رفتار کارهای زیبا را نشان بدهید. پدر و مادر الگوی عملی بچه‌ها هستند؛ برای مثال ما خانواده امیرالمؤمنین را داریم. خانواده‌ای که روزه می‌گیرند و وقتی فقیر به در خانه‌شان می‌آید غذایشان را باهم به آن شخص درمانده هدیه می‌کنند. این نشان می‌دهد که باید خوبی را در خانواده به صورت عملی نشان بدهیم. یا در مثالی دیگر امام حسن علیه السلام وقتی خیلی کوچک است می‌بیند مادرش روزه می‌گیرد، از شب تا صبح در حق دیگران دعا می‌کند. در آن زمان امام حسن علیه السلام که کودکی پنج یا شش ساله بوده از مادرش سؤال می‌پرسد: «مادر چرا این همه برای دیگران دعا می‌کنی؟» مادرش حضرت زهرا سلام الله می‌فرماید: «الجارثم الدار»؛ یعنی اول همسایه و بعد اهل خانه. در واقع این آموزش نیکوکاری هم گفتاری است و هم رفتاری. محبت و توجه به دیگران جزء رفتارهایی است که به کرات از سیره اهل بیت نقل شده است.

فکر می‌کنیم صدقه دادن صرفاً به معنی پول دادن است. این که برای يك کودک قصه بخوانیم هم صدقه است. اگر دل کسی را به نحوی بشاد کنیم هم صدقه است؛ چون نیاز فقط مادی نیست.

چگونه باید رهنمون‌های دینی را درباره کنش‌های داوطلبانه و فعالیت‌های خیرخواهانه، در زندگی مردم جاری کرد؟

جواب دادن به این سؤال بستگی به تعریفی دارد که ما از دین بیان می‌کنیم. ممکن است تعریف ما از دین فقط یک سری از اعتقادات یا مناسک دینی باشد؛ درحالی‌که دین سه وجه دارد: باور، رفتار و مناسک. در دین تأکید زیادی برای پرداختن به رفتار نیکوکارانه داریم. برای مثال پیامبر اکرم می‌فرمایند: «انی بعثت لاتم مکارم الاخلاق»؛ یعنی آمده‌ام که اخلاق و رفتارها را کامل کنم. روایت شده است پیامبر برای مردم قصه می‌خواند که شخصی تشنه بود و رفت پایین چاهی و آب آورد، وقتی بالا آمد دید سگ تشنه‌ای ایستاده و له‌له می‌زند. هرچقدر گشت کاسه یا ظرفی پیدا نکرد که با آن برای سگ آب بیاورد. کفش‌هایش را درآورد و از گردنش آویزان کرد و رفت پایین چاه و برای سگ آب آورد. پیامبر دارد می‌گوید این کار هم نیکی است. این هم دین است. رفتار دینی است اگرچه ظاهراً به عبادت نمی‌خورد. دین اساسش بر زیبایی است. پس ابتدا ما باید تعریفمان را از دین مشخص کنیم و البته به گستردگی مفهوم آن توجه داشته باشیم.

لطفاً تجارب و روایاتی را از تربیت فرزندان برای فعالیت‌های نیکوکارانه بیان بفرمایید که حاوی راهبردهای عملی برای جامعه امروز باشد.

در قرآن آمده است که مادر حضرت مریم نذر کرد اگر خداوند فرزندی به او بدهد او را به معبد می‌فرستد تا در آنجا خدمت کند. نمی‌گوید فرزندم در معبد عبادت کند، بلکه می‌گوید خدمت کند؛ پس این عمل نذر است. در ثانی نذر رفتاری است که در

اینجا عبارت است از خدمت به مردم و خدمت به عبادت‌کنندگان. یک تجربه هم عرض کنم. حسین پسرده ساله من نذر کرده بود اگر خواسته‌ای که از خدا دارد برآورده بشود در ماه محرم و صفر پنج مرتبه با من بیاید و برای کودکان روستایی قصه تعریف کند، یا در قصه‌خوانی به من کمک کند. این کودک یاد گرفته که قصه‌خوانی یک رفتار دینی است. وقتی خواسته‌ای دارد نذر می‌کند که برای خلق خدا قصه بخواند. ظاهراً این امر کاری دینی نیست؛ اما در واقع کمک به رشد دادن فکر کودکان امری نیک و دینی است. پس با توجه به روایات باید مصادیق بسیار نیکوکاری را به کودکان به صورت رفتاری و عملی یاد بدهیم.

نقش مجامع مذهبی مانند مساجد و هیئت‌های مذهبی در تربیت نیکوکارانه چیست و چه باید باشد؟

طبیعتاً یکی از کسانی که می‌تواند تأثیرگذار باشد امام جماعت مسجد است. برای مثال یک سال عاشورا بعد از مراسم لیوان‌های یک بار مصرف و زباله‌های زیادی در پارک نزدیک مسجد ریخته شده بود. قبلاً در مسجد زیاد گفته بودم که تمیز کردن محیط زیست نیکوکاری است. وقتی داشتیم پارک را تمیز می‌کردیم یکی از پیرمردهای مسجد که پادرد هم داشت به کمک ما آمد و به سختی کار می‌کرد. گفتم آقا سید شما پادرد دارید بفرمایید ما خودمان کار می‌کنیم. گفت نه ثواب دارد و با ما همراه شد. در واقع گفته‌های پیشین در مسجد، در رفتار پیرمرد نمود پیدا کرده بود. چون می‌دانست با تمیز شدن پارک مردم از زیبایی پارک لذت می‌برند و لذت بردن مردم و خوشحال شدن آن‌ها نوعی از نیکوکاری و عبادت است. این قضیه با در کانالم نوشتم. یکی از مخاطبان که مذهبی نبود پیام داد که می‌شد نگویی که پیرمرد به دنبال ثواب کردن بوده و فقط کار خوب انجام داده است. گفتم اتفاقاً نباید بگویم ثواب دارد؛ چون خواستم بگویم این رفتار هم رفتار دینی است. دین فقط نماز خواندن و خمس و زکات دادن نیست؛ بلکه به دست آوردن رضایت مردم هم رفتار دینی است. جلب رضایتی که رضایت خدا را در پی دارد. این مسئله با رفتارهای ما در جامعه جا می‌افتد و می‌تواند فراگیر شود.

در روستایی دیگر، از بچه‌ها خواستم درباره مهربانی با طبیعت نقاشی کنند و به دیوارهای روستا یا در مغازه بزنند. از آن‌ها خواستم اگر توانستند روایاتی در این باره پیدا کنند و زیرش بنویسند تا دین‌داران و کسانی که روایات برایشان مهم است، بدانند مهربانی با طبیعت توصیه دین است. از این طریق روایاتی را رواج بدهیم که

گستره نیکوکاری بین مردم را وسعت می‌دهند. بعد از آن به رفتار کودکان بپردازیم. وقتی مردم ببینند شخصیت‌های دینی مراقب محیط‌زیست یا حیوانات هستند، رفته‌رفته قبول می‌کنند و این عمل نیک، بین مردم تبدیل به فرهنگ عمومی می‌شود.

دوگانه پول دادن یا فعالیت داوطلبانه، به عبارتی درگیر شدن در انجام کار خیر، از نگاه تربیت دینی چه تحلیلی دارد.

اگر برگردیم و کلمه احسان را در قرآن در بیاوریم متوجه می‌شویم که محسن بودن مصادیق بسیاری دارد. درجایی محسن کسی است که عمل بدی را انجام ندهد. محسن درجایی دیگر، کسی است که عبادت می‌کند. توجه کردن به افرادی که فراموش شده هستند، کار فرد محسن است. محبت کردن و بسیاری از زیبایی‌ها نیکوکاری است؛ پس کار خیر، فقط پول دادن نیست.

نظرتان راجع به دوگانه امور خیر دینی و امور خیر قدسی چیست؟ چرا امروزه دین‌داران در بعضی از فعالیت‌ها پرنگ‌اند و بعضی را ناخودآگاه طرد می‌کنند و در مقابل کسانی که متشرع نیستند به امور دیگر اهتمام بیشتری دارند به طوری که در جامعه احساس جدایی پیش آمده است.

راهکارهای پیوند چیست؟ برای مثال با وجود تأکیدات دینی، طیف مذهبی جامعه ما در حوزه‌های حفاظت از محیط‌زیست کمتر مشارکت می‌کنند.

این مسئله به ضعف فرهنگ‌سازی برمی‌گردد که عمده آن متوجه روحانیت است؛ یعنی ما نتوانستیم این مسئله را برای مردم خوب تبیین کنیم. فکر می‌کنیم هر کاری که ظاهراً به اهل بیت و عزاداری مربوط باشد آن خوب است. احسان را به یک سری مناسک محدود کرده‌ایم؛ درحالی‌که روایات متعددی در حمایت از حیوانات و محیط‌زیست داریم. چند وقت قبل دیدم کسی نذر کرده و در بیابان منبع آبی برای حیوانات قرار داده است؛ چون آن منطقه قبلاً آب داشته و حالا دچار بی‌آبی است و ممکن است باعث از بین رفتن موجودات آن منطقه بشود. این یک نذر مهم است. چون محیط‌زیست مهم است و بدون آن نمی‌توانیم زندگی آرام و زیبایی داشته باشیم. آیات قرآن و روایات بسیاری به محیط‌زیست پرداخته‌اند؛ اما ما هستیم که سراغ این‌گونه کارها نمی‌رویم. کسی تعریف می‌کرد که وقتی قرار است مسجدی ساخته شود من فقط پول دستشویی را می‌دهم. آدم‌های بسیاری هستند که برای مناره پول بدهند؛ چون ظاهر مذهبی دارد درحالی‌که دستشویی یکی

آیات قرآن و روایات بسیاری به محیط‌زیست پرداخته‌اند؛ اما ما هستیم که سراغ این گونه کارها نمی‌رویم. وقتی مردم ببینند شخصیت‌های دینی مراقب محیط‌زیست یا حیوانات هستند این عمل نیک، بین مردم تبدیل به فرهنگ عمومی می‌شود.

از بخش‌های مهم برای مسجد یا هر محل عمومی است؛ اما ظاهر زیبایی ندارد. باید صرفه‌جویی آب و حفاظت از سرمایه‌های طبیعی را به‌عنوان عمل دینی و نیکوکاری به فرزندانمان آموزش بدهیم. تمیز کردن محیط‌های عمومی نوعی عبادت است. فقط قرار نیست مساجد را تمیز کنیم. باید افق نگاهمان را گسترش بدهیم. به تمیز کردن پارک‌ها و سایر مکان‌های عمومی هم فکر کنیم.

به نظر می‌آید نوع‌دوستی و نیکوکاری که از مبانی فرهنگ اسلامی است با توجه به شکل زندگی امروز، رو به افول است.

آیا با این موضوع موافقت می‌کنید؟ چگونه بر اساس مبانی دینی آن را گسترش دهیم.

حقیقتش من هم زیاد این حرف را شنیده‌ام؛ اما باز باید تأکید کنم که مسئله به تعریف نیکوکاری برمی‌گردد. نباید نیکوکاری را کار سختی نشان بدهیم که مردم تصور کنند ناممکن است. دادن اضافه غذا به پرندگان نیکوکاری است. به من می‌گویند: «مردم آن قدر مشکلات مالی دارند تو آمدی و می‌خواهی کتاب و قصه بخوانی! ول کن برو دنبال کارت!». گاهی می‌گویند لابد از جایی پول می‌گیرد که دنبال این کارها افتاده است. اما شعار من این است که «شمعی باشیم در تاریکی». هر جایی که هستیم را کمی روشن کنیم.

افرادی از تهران پیام می‌دهند و می‌گویند که می‌خواهند همراه من به روستا بیایند و قصه خوانی کنند. می‌گویم می‌خواهید هزار کیلومتر از تهران بیایید، همان جا بمانید و در اطراف خودتان و حتی در شمال تهران این کار را بکنید؛ چون محرومیت در آنجا هم وجود دارد. محرومیت فقط محرومیت مادی نیست. کتاب قصه‌ای پیدا کنید و برای خانواده‌تان، برای همسایه‌تان بخوانید. نیاز نیست هزاران کیلومتر راه بروید تا کار خیر کنید. در اطراف هر یک از ما نقاط تاریک مادی و معنوی وجود دارد. اگر افق نگاهمان را گسترده‌تر کنیم و تعریف درستی از نیکی بیان کنیم همه مردم می‌توانند کار نیک بکنند.

نکته یا نظری هست که در پرسش‌ها به آن پرداخته نشد و باید مطرح شود؟

فکر نکنم نکته‌ای مانده باشد. برای تان آرزوی موفقیت می‌کنم.

گفت‌گو با منصوره مصطفی‌زاده
دبیر تحریریه مجله همشهری بچه‌ها

نیکوکاری

بخش روزمره زندگی ماست

ساجده ابراهیمی

آموزش نیکوکاری در خانواده
چقدر اهمیت دارد؟